

EMLÉKEK HERCZEG FERENC RŐL.

Írta: Góth Sándor

A sors szabja meg a könyvek útját, még inkább azokét, akik írják őket.

Goethe, a weimari bölcs megalkotta volna remekműveit akkor is, ha faluvégi kunyhóban látja meg a napvilágot.

De abban a formában-e, ahogy ismerjük őket?

Nem, — a Faust mindkét része, a Wilhelm Meister, az Iphigénia, a Hermann und Dorothea, Goethe egész lírája a frankfurti úri családi ház, Jéna, a weimari hercegi udvar légkörében születhetett csak meg, egy zökkenésektől ment hosszú élet folyamán.

A nagy germán poéta-filozófus élete folyására kell gondolnom, amikor Magyarország azt a fiatal embert ünnepli, aki most tölti be nyolcvanadik születése napját.

Amikor a verseci polgármester-família meghitt, kényelmes otthonában Herczeg Ferenc gyermeklelke bimbózni kezd, — Magyarország sötét egén oszladozó félben vannak a felhők.

Ferenc József, fején Szent István koronájával a koronázó dombra vágtat, Deák műve beteljesedett, Magyarország kiegyezett Ausztriával. Pest és Buda Budapestté egyesül s megindul páratlan fejlődése útján.

S mire a gyermek ifjúvá cseperedik, Tisza Kálmán ül a miniszterelnöki székben, mellette Andrassy, Trefort, Baross.

A „Nemzet”-nek Jókai Mór a szerkesztője, a „Budapesti Hírlap”-é Rákosi Jenő, a „Pesti Hírlap”-é Légrady Károly. A Nemzeti Színháznak Paulay Ede az igazgatója.

A virágzásnak indult ország és főváros egyik legszebb díszkertje ez a színház. Szigeti József, Újházi, Náday, Vízvári, Nagy Imre, Jászai, Márkus Emilia, Csillag Teréz, Prielle Kornélia, Alszeghi Irma, Szathmáryné, Gabányi Árpád a pompázó tölgyfák vagy nyíló virágok benne, Paulay vezetése alatt olyan magaslatra emelkedik a Nemzeti Színház, hogy Európaszerte a Comédie Française-el s a Burgtheaterrel együtt emlegetik.

Budapest mérföldes csizmával száguld előre fejlődésében, színmagyarrá lesz. A Váci-útról széles utat vágnak a Városliget felé, renaissance paloták mintegy varázsütésre nőnek ki a földből, velük a gyönyörű Operaház az Andrássy-úton. Az utcákon, ahol eddig nehézkes, télen vaskályhával fűtött lóvonatok döcögtek tova, villamosvasútak dübörögnek. A város északi és déli részén gyárkémények okádják a füstöt, kiépül a Stefánia-út s ruganyos aszfaltján gumikerekes fogatok hajkurásznak a délutáni órákban, — szép asszonyok, gavallérok korzóznak ott. Felépül a Margit-híd és a vasúti összekötő híd.

A Nemzeti Színház a magyar & idegen klasszikusok mellett Ohnet-t, Sardou-t, Dumas-t játssza. A magyar modern répertoire-ban Csiky Gergely, Váradi Antal, Dóczy vezet.

*

A versed fiatalember fiskálisnak készül. Közben néha penna kerül a kezébe s egyik-másik vidéki város

hírlapja közli tárcáját. Az ifjú Versecen összekülön-
bözik néhány katonatiszttel. Megverekszik velük,
egyik mérkőzése tragikusan végződik. Néhány hóna-
pot állaimfogházban kell töltenie s ott megírja első re-
gényét: «Fenn és lenn» címmel. Pályadíjat nyer vele,
a sors közbelépett: végleg lemond az ügyvédségről. Ez
a párbaj egyik legnagyobb írójával ajándékozta meg
Magyarországot.

Az élesszemű Rákosi Jenő felismeri benne a zse-
nit, Herczeg Ferenc a «Budapesti Hírlap» állandó
munkatársává lesz, novellái, huszártiszt-történetei is-
mertté teszik nevét.

*

A mi Nemzeti Színházunk ebben az időben gyö-
nyörű empire homlokzatával ott állott a Rákóczi-út
és Károly-körút sarkán, azon a telken, amelyen immár
évtizedek óta provizórikus bolthelyiségek éktelenked-
nek. Nézőterének, — szépséges égszínkék kárpitozá-
sával, intimitásával, remek akusztikájával, — nem
volt a kontinensen párja. Isten ellen való vétek volt a
színművészet e szentélyét lebontani. A Nemzeti Szín-
ház azóta se jutott hozzá méltó otthonhoz. A háborús
apokalipszisnek egyszer majd vége szakad s akkor
egész szépségében újra ott díszlik majd az igazi «Nem-
zeti» a Grassalkovich-telken.

1893-ban a kolozsvári Nemzeti Színház tagja
voltam. Márciusban úgy alakult a színház műsora,
hogy egy hetet tölthettem Budapesten szüleim, test-
véreim körében. Ami szabad időm maradt, a Nemzeti
Színházban, színészi álmaim Mekkájá-ban töltöttem.

Az estéimet úgy, mint a délelőtteimet. Paulay Ede engedélyével, aki a Színiakadémián professzorom volt, a próbák alatt meghúzódhattam a kakasülön. A színpadon új darabot, magyar színművet próbáltak. Sokulhattam, gyönyörködhettem a nagy *Paulay* rendezésében és megbámulhattam színész-ideáljaimat. A nézőtér első sorában a földszinten egy nyurga fiatalember ült. Paulay mellett néha ő is tett észrevételt egyik-másik színész játékára, felfogására. A darabnak szebbnél-szebb jeleneteit elragadtatva figyeltem, de a fiatalember megjegyzései valósággal megbabonáztak. A színpadon való jártassága, otthonossága, éleslátása szinte döbbenetes volt.

A «Dolovai nábob leánya»-t próbálták, a nyurga fiatalember Herczeg Ferenc volt, a darab szerzője.

Olyan mámorossá tett mindaz, amit a Nemzeti színpadján láttam, tapasztaltam, hogy színházam direktiójától sürgönyileg kértem szabadságom meghosszabbítását, hogy a bemutatón jelen lehessenek. Az engedélyt megkaptam, s ez az este egész életem egyik felejthetetlen élménye maradt. A tökéletes előadás, a nagyszerű rendezés és — last not least — maga a darab, extázisba hozta a közönséget. A magyar drámairodalom és színművészeti páratlan diadala volt ez, a nyurga fiatalember egyik napról a másikra — Herczeg Ferencé lett.

Merész ívben szökölt innen pályafutása a magasságok felé. Rákövetkező esztendőben a «Három testőr» bővölte el, s kacagtatta meg a Nemzeti Színház közönségét. Közben ideje maradt arra, hogy megindítsa az «Új Idők»-et. Ez a folyóirat végig kedves olvasmánya maradt a magyar úri osztálynak, s a jövő

esztendőben éri meg fennállásának félévszázados fordulóját. Novellái, regényei egytől-egyig «best seller»-ek. A «Mutamur»-nak és különösen a «Szelek szárnyán» c. remek útirajzának köszönhetem, lelki felüdülésem legszebb óráit.

A főváros hatalmas fellendülése 1896-ban megszüli a Vígszínházat. Fennállásának csak ötödik esztendejében éri a szerencse, hogy Herczeg Ferencet játszhatja. A színházat ekkor már kegyeibe fogadta a közönség. Ditrói Mór, a Vígszínház Paulay-ja ragyogó együttest teremtett itt meg, ám igazán nagy műintézőt a Vígszínházat az «Ooskay brigadéros» bemutatója avatta fel 1901. januárjában. A délceg, nagyszerű Fény vessd Emil játszotta a címszerepet, a Nemzetitől a Víghez átpártolt felejthetetlen Csillag Teréz volt a partnere. Kisebb szerepekben olyan nevek ragyogtak a színlapon, mint Hegedűs Gyuláé, Varsányi Iréné, Szerémy Zoltáné, Gál Gyuláé. Magamnak is kisebb feladat jutott Jávorka Ádám szerepében, örökké emlékezetes maradt előttem az a néhány perc, mely alatt a darab megkapóan szárnyaló prológusát mondhattam el. Ritka pillanat az egy színész színpadi életében, amikor egy nagy költő gondolatait tolmácsolva, az ezerfejű tömeget úgy ejtheti hatalmába, hogy az visszafojtott lélekzettel hallgatja az igét.

Nincs ehhez fogható mámor! Ezt az érzést köszönhettem akkor Herczeg Ferencnek. A prológus negyedik soránál már tudtam, hogy ez az est ünneppé magasztosul. Úgy is lett s az «Ooskay brigadéros» másfél évtizeden át uralkodott a Vígszínház műsorán.

A «Balatoni rege» a Vígszínházban, a «Bizánc» a Nemzetiben, majd «Déryné ifjasszony», a «Kiván-

donló», «Éva boszorkány», és az utána következő darabok előadásai megannyi diadalt hozott hol ennek — hol annak a színháznak.

S Herczeg Ferenc, az ember?

Talán úgy jellemezhetem legtalálóbban, ha azt mondom, hogy *ember* volt s megmaradt annak máig. Meleg szívű embernek, aki valami különös szemérem-érzéssel bizonyos hűvös tartózkodás mögé rejtette mindig a mi szeretet és gyöngédség élt benne embertársai iránt.

Mikor már tagja lett minidien magyar irodalmi társaságnak s az Akadémiának, nem kerülhette el végül, hogy a politisa is magához ne édesgesse. Nem hinném, hogy túlságos lelkesedéssel vállalta képviselőségét, úgy képezem, nagy barátja Tisza István ösztönzésére. A szabadelvű párt tagja lett, s csodák csodája, — megmaradt szabadelvűnek.

*

Goethével kezdtem, vele végzem is szerény soraimat. Nincs velük egyéb célom, minthogy egy szál bábérlevéllel járuljak ahhoz a koszorúhoz, melyet a nemzet nagy napján nyújt át neki. A német költő óriás túl volt nyolcvanadik esztendején, amikor élete főműve, a «Faust» második része után pontot telt.

A nyolcvan esztendő Herczeg Ferenc ép oly sudáregyenesen, ép oly sastekintettel jár közöttünk, mint a Weimar-iak között Goethe járt.

Az a meggyőződés él bennem, hogy élete főművével még ezután fogja nemzetét megajándékozni Herczeg Ferenc, az örök ifjú.